

Наумкіна Світлана Михайлівна

Врахування інтересів національної безпеки в стандартах ЄС щодо регулювання лобізму

УДК 327.01

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-1.11>

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Обґрунтовано, що в сучасних умовах розвитку демократичних інституцій та процесів тема регулювання лобізму набуває особливої актуальності саме через те, що це вище, яке розуміється як діяльність з впливу на законодавчу та політичну діяльність, є важливим способом дії як для внутрішніх, так і зовнішніх політичних акторів, публічний реєстр, іноземне втручання.

Метою статті є визначення лобізму як засобом представлення та захисту інтересів різних груп суспільства з урахуванням національної безпеки та забезпечення стабільності в суспільстві. Завдання: проаналізувати сек'юритизацію політичних систем та відзначити необхідність обмеження іноземного лобіювання в критично важливих для національної безпеки сферах; показати безпосередній зв'язок між потенційними ризиками у суспільстві та різними проявами іноземного лобіювання.

Відзначено, що сек'юритизація іноземного лобіювання спонукала до прийняття законів про прозорість іноземного впливу, оскільки регулювання лобізму має балансувати між забезпеченням прозорості та врахуванням інтересів національної безпеки. Головна увага приділена країнам ЄС через те, що нерівномірне регулювання лобізму в країнах-членах створює додаткові виклики для уніфікації підходів та забезпечення рівних умов діяльності для всіх зацікавлених сторін, що є ключовим для єдності внутрішнього ринку ЄС.

Зазначено, що у цьому контексті ЄС виступає актором, який задає стандарти в регулюванні лобізму для інших держав.

Підкреслено, що включення іноземного лобіювання в контекст безпеки є особливо проблематичним для ЄС, який не лише зобов'язався підтримувати активні та відкриті відносини з третіми країнами через різноманітні двосторонні угоди про асоціацію, але також культивував свою ідентичність «нормативної сили» і здатність керувати через «Брюссельський ефект».

Ключові слова: лобізм, лобіювання, суспільство, громадянське суспільство, влади, законодавча та політична діяльність, політичні рішення, глобалізований світ, сек'юритизація політичної системи, прозорість, довіра, зовнішні та внутрішні політичні актори, демократичні процеси, публічний реєстр, іноземне втручання.

Вступ. Лобізм визнається засобом представлення та захисту інтересів різних груп суспільства. Водночас, запорукою збереження довіри громадськості до інституцій влади визнається прозорість лобіювання. У сучасних умовах розвитку демократичних інституцій та процесів в ЄС, тема регулювання лобізму набуває особливої актуальності.

Мета та завдання. Метою статті є визначення лобізму як засобом представлення та захисту інтересів різних груп суспільства з урахуванням національної безпеки та забезпечення стабільності в суспільстві. Завдання: проаналізувати сек'юритизацію політичних систем та відзначити необхідність обмеження іноземного лобіювання в критично важливих для національної безпеки сферах; показати безпосередній зв'язок між потенційними ризиками у суспільстві та різними проявами іноземного лобіювання.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і структурно-функціональний методи, використання яких дало змогу реалізувати поставлену мету. Також були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування. Такий підхід сприяв більш чіткому визначенню поняття лобіювання в контексті захисту національ-

них інтересів і забезпечення національної безпеки сучасних країн.

Результати. Лобіювання, яке розуміється як діяльність з впливу на законодавчу та політичну діяльність, є важливим способом дії в тому числі зовнішніх акторів. Феномен зростаючого впливу на прийняття політичних рішень зовнішніх акторів, таких як іноземні уряди, корпорації та організації громадянського суспільства заслуговує на особливу увагу.

З одного боку, політичні експерти вважають зовнішній «зворотний зв'язок» корисним, оскільки за допомогою інституційних шляхів доступу, таких як публічні консультації, іноземні актори можуть позитивно впливати на демократичні процеси в інших країнах, оскільки в глобалізованому світі дії однієї держави можуть мати наслідки для людей та організацій в інших державах. З іншого боку, останніми роками на зовнішніх акторів стали дивитися зі зростаючою підозрою. Виник дискурс щодо сек'юритизації політичних систем з метою обмеження іноземного лобіювання в критично важливих для національної безпеки сферах. Аналіз політики управління потенційними ризиками, спричиненими іноземним лобіюванням, представлено в працях Емілії Коркеа-Ахо, Юстіни Перевой, Оділла Амман, Альберто Бітонті

та Джона Хогана, Гійса Яна Брансми, Девіда Коена, Олександра Кацайтіса та Матіа Ванноні. Проблеми сек'юритизації лобізму також розглядають Джейхед Атіє, Крістін Берзіна та Етьєн Соула, Ану Бредфорд, Мішель Кейсі, Едоардо Брессанеллі, Енн Расмуссен.

Сек'юритизація іноземного лобіювання спонукала до прийняття законів про прозорість іноземного впливу, оскільки регулювання лобізму має балансувати між забезпеченням прозорості та врахуванням інтересів національної безпеки. В ЄС нерівномірне регулювання лобізму в країнах-членах створює додаткові виклики для уніфікації підходів та забезпечення рівних умов діяльності для всіх зацікавлених сторін, що є ключовим для єдності внутрішнього ринку ЄС. У цьому контексті ЄС виступає актором, який задає стандарти в регулюванні лобізму для інших держав. Втім, включення іноземного лобіювання в контекст безпеки є особливо проблематичним для ЄС, який не лише зобов'язався підтримувати активні та відкриті відносини з третіми країнами через різноманітні двосторонні угоди про асоціацію, але також культивував свою ідентичність «нормативної сили» і здатність керувати через «Брюссельський ефект», який визначено професоркою Колумбійського університету Анн Бредфорд як «перетворення односторонніх регулятивних заходів на джерело глобального економічного впливу... за допомогою не м'язів, вишуканого поєднання розуму та досвіду» [1].

Діяльність урядів Королівства Саудівської Аравії, КНР та РФ щодо впливу на інституції ЄС викликало ряд питань, особливо, як зазначає Е. Брессанеллі, «після анексії Росією Криму» [2, с. 10]. Тоді ЄС активізував зусилля протистояти іноземному втручанням, використовуючи «комплексний» підхід, «концепцію «гібридності», щоб охопити широкий спектр інструментів дестабілізації, які використовуються іноземними гравцями» [2, с. 10]. Відповіддю ЄС стали: Спільна рамкова програма протидії гібридним загрозам; Глобальна стратегія 2016 р., Спільне повідомлення 2017 року – Стратегічний підхід до стійкості у зовнішніх діях ЄС, Спільне повідомлення про підвищення стійкості та зміцнення спроможностей протидії гібридним загрозам 2018 р., План дій зі стратегічної комунікації, Стратегічні відповіді на загрозу дезінформації [2]. Сек'юритизація іноземного лобіювання стала побічним продуктом сек'юритизації іноземного втручання. Незважаючи на те, що іноземне лобіювання, можливо, увійшло в політичний порядок денний як другорядне питання по відношенню до іноземного втручання, є ознаки того, що іноземне лобіювання набуває популярності як проблема безпеки сама по собі. Згідно з позицією К. Берзіни та Е. Соула, іноземне втручання має два елементи: «злий намір» і «відсутність прозорості» [3]. Тому прозорість стає

визначальним елементом законної практики: тією мірою, в якій іноземна діяльність розкрита в публічному реєстрі або іншим чином є загальновідомою, вона не є іноземним втручанням.

У ЄС іноземне втручання розглядається як загроза безпеці. План дій ЄС щодо демократії формулює дві форми загроз: 1) операції інформаційного впливу («скоординовані зусилля вітчизняних або іноземних суб'єктів, спрямованих на вплив на цільову аудиторію з використанням ряду обманних засобів» та 2) іноземне втручання («примусові та оманливі спроби порушити вільне вираження політичної волі осіб іноземним державним актором або його агентами») [4, с. 18]. Обидві форми передбачають обман, але іноземне втручання включає елементи примусу з явним наміром порушити функціонування демократичного врядування. РФ та КНР наводяться як приклади країн, які брали участь у зовнішньому втручаннях в ЄС [4, с. 3].

Спеціальний комітет Європарламенту (ЄП) ухвалив звіт про іноземне втручання в березні 2022 р. і закликав ЄС створити спільну стратегію для протидії виклику дезінформації [5], розглядаючи відкритість формування політики як загрозу безпеці ЄС. ЄП описує, як «зловмисники, які прагнуть втрутитися у виборчі процеси, використовують відкритість і плюралізм як стратегічну вразливість для нападу на демократичні процеси» [5, с. 13].

ЄС регулює іноземне лобіювання за допомогою свого загального інструменту прозорості лобіювання – Реєстру прозорості (EUTR), який засновано Міжінституційною угодою (IIA) між ЄП, Комісією та Радою 20 травня 2021 р. Прийняття IIA було в у Політичних орієнтирах ЄК на 2019–2024 рр., які оголошувала У. фон дер Ляєн щодо необхідності посилення прозорості законодавчого процесу в ЄС. Прийнята IIA знаменує останній етап еволюції Реєстру прозорості ЄС (EUTR) як єдиного для інституцій ЄС. Реєстрація є добровільною, але обумовлює право здійснювати лобіювання. Реєстр є географічно сліпим і поширюється на всіх представників інтересів, як всередині, так і за межами ЄС.

Як зазначає кореспондент «Politico» Сара Вітон, в 2022 р. Інституції ЄС досягли згоди щодо виключення всіх російських компаній з Реєстру прозорості ЄС за пропозицією Роберти Мецолі – голови Європарламенту [8]. У червні 2022 року Європейська Рада вирішила заборонити «надавати, прямо чи опосередковано, ... ділові та управлінські консультації або послуги зі зв'язків з громадськістю уряду Росії; або юридичним особам, організаціям чи органам, які засновані в Росії» [8]. Таким чином, ЄС маркує «іноземне лобіювання в контексті вирішення питання безпеки».

Посилення уваги до іноземного лобіювання як загрозового іноземного втручання в ЄС стало

реплікацією посилення режимів контролю за діяльністю іноземних агентів в США (щодо КНР та РФ) та в Австралії (щодо КНР). В США Закон Міністерства юстиції про реєстрацію іноземних агентів (FARA) прийняли у 1938 р. на тлі зростаючого занепокоєння щодо нацистської пропаганди в американській політиці. FARA був прямо пов'язаний із захистом «цілісності американської демократії шляхом боротьби з прихованим впливом іноземного уряду на наш політичний процес». Як зазначає М. Кейсі «Закон, прийнятий у 1938 р., практично не виконувався до середини 2010-х років» [6]. Однак протягом останніх років FARA пережила безпрецедентну ін'єкцію активності завдяки діяльності ключових членів кампанії Трампа 2016 р. Крім Манафорта, засудженого за роботу в якості незареєстрованого іноземного агента від імені українських клієнтів, ряд інших високопоставлених учасників маршу Трампа в Білий дім у 2016 р. таємно працювали від імені іноземної клієнтури. Після виборів Трампа не тільки різко зросла кількість реєстрацій FARA, але й Міністерство юстиції знову звернуло увагу на переслідування порушень FARA та виділило нові ресурси для забезпечення виконання. За даними Е. Корхеа-Ахо, серед 10 країн з найбільшими витратами FARA є КНР (1 місце), Катар (4 місце), РФ (6 місце) і Саудівська Аравія (8 місце) [7]. Порушення FARA є кримінальним злочином, але якщо між 1966 і 2015 рр. Міністерство юстиції порушило 7 кримінальних переслідувань і 17 цивільних справ, то в період між 2017 і 2020 рр. було порушено 10 нових кримінальних справ [7].

Закон США Про реєстрацію іноземних агентів (FARA, Foreign Agents Registration Act) вимагає від осіб, які представляють іноземних принципалів, тобто тих, хто є «іноземними агентами», подавати піврічні звіти до державного реєстру, що містить детальну інформацію про всі лобістські контакти та інформацію про платежі, здійснені іноземними принципалами таким агентам. Відповідно до FARA, до найважливіших іноземних принципалів належать іноземні уряди та політичні партії, іноземні компанії, іноземні некомерційні організації та іноземні медіа-організації. FARA не охоплює ці дипломатичні обміни, але зосереджується на тих випадках, коли іноземні принципали наймають місцевих агентів як посередників для лобювання американських чиновників від їх імені.

Австралійський Закон про прозорість зовнішнього впливу (FITSA, Foreign Influence Transparency Scheme Act) набув чинності в 2018 р. Подібно до FARA, фізичні та юридичні особи зобов'язані зареєструвати певну діяльність у публічному реєстрі відповідно до Закону, якщо вони здійснюються в Австралії від імені «іноземного принципала»: іноземні уряди, особа, пов'язана з іноземним урядом, іноземна політична організація та особа, пов'язана з іноземним урядом. Фізичні особи повинні зареє-

струватися на кожного іноземного принципала, від імені якого вони працюють, протягом 14 днів з моменту початку діяльності. Персональна сфера FITSA є вужчою, ніж FARA, і не включає іноземні підприємства та неурядові організації (НУО), які не мають зв'язків з іноземними урядами. До того ж, іноземне втручання в Австралії регулюється окремо Законом про внесення змін до виборчого законодавства (Реформа фінансування виборів і розкриття інформації, EFDR) і Законом про внесення змін до законодавства про національну безпеку (Шпигунство та іноземне втручання, EFI). FITSA, EFDR і EFI були прийняті в 2018 р. Така синхронна законодавча історія означає, що різниця між іноземним впливом (FITSA) та іноземним втручанням (EFI) проводиться за результатом реєстрації: коли іноземні суб'єкти намагаються впливати за межами FITSA, ці дії будуть визнані «іноземним втручанням» за EFI.

Австралія, як і США, розглядає іноземне лобювання як загрозу безпеці, підпорядковуючи його спеціалізованому режиму. Внутрішнє лобювання в США регулюється та забезпечується окремо від FARA. В Австралії державний реєстр лобістів не є обов'язковим і не супроводжується примусовими заходами.

Висновки. В ЄС, який реалізує «Брюссельський ефект», з 2022 р. виникла тенденція розглядати іноземне лобювання через сек'юритизовану призму в контексті питання безпеки. Нове бачення в ЄС стало по суті реплікацією, реакції США на ризики, пов'язані з іноземним лобюванням. ЄС, слідуючи досвіду США та Австралії встановив режим забезпечення прозорості форм і джерел іноземного лобювання в урядових і політичних процесах за допомогою міжінституційної угоди та міжінституційного рішення про прозорість. Як і режими США та Австралії, режим регулювання в ЄС застосовується до «іноземного актора» у двох основних категоріях: «звільнений від реєстрації дипломатичний рівень» – це рівень міжурядових переговорів і «охопленний реєстрацією консультативний рівень» – це міжурядове та транснаціональне місце управління. Всі три системи звільняють державні органи з інших країн від необхідності реєстрації, оскільки міжурядові відносини не можуть бути предметом такого ж рівня прозорості, як інші політичні відносини, тому дзвінки віце-президента США прем'єр-міністру Австралії не реєструється в записках FITSA, так само як участь представника норвезького уряду у роботі Комітету ЄС не реєструється в Реєстрі прозорості ЄС. Однак, «охоплення реєстрацією» передбачається для найнятої австралійським урядом політичної консалтингової фірми для представлення його інтересів в ЄС, і політичний консультант повинен зареєструвати австралійський уряд як клієнта в Реєстрі прозорості ЄС – EUTR. Подібним чином, якщо Норвегія

купує консультаційні послуги в Брюсселі для просування інтересів Норвегії, консультанти повинні звітувати про послуги, надані Норвегії, у EUTR. Відповідно до Реєстру прозорості ЄС, як і відповідно до Закону FARA, діяльність майже всіх іноземних організацій підпадає під дію законів.

Міжурядова угода ЄС 2021 р. вперше визнає роль, яку іноземні уряди можуть відігравати у формуванні політики ЄС, беручи участь у лобістській діяльності через місцевих посередників, зрівнявши регулювання з положеннями США та Австралії. Усі режими регулювання застосовуються до різних видів впливу на політичний процес. Фокус ЄС є найвужчим, охоплюючи лише діяльність лобіювання та виключаючи, наприклад, іноземне фінансування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bradford A. (2020). The Brussels effect: How the European Union rules the world. Oxford University Press, USA. 424 p.
2. Bressanelli E. (2021). Investing in destabilisation: How foreign money is used to undermine democracy in the EU. European Parliament. 49 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653631/EXPO_STU\(2021\)653631_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653631/EXPO_STU(2021)653631_EN.pdf)

3. Berzina K., Soula E. (2020). Conceptualizing Foreign Interference in Europe. Alliance for Securing Democracy. URL: <https://securingdemocracy.gmfus.org/wp-content/uploads/2020/03/Conceptualizing-Foreign-Interference-in-Europe.pdf>
4. The European Commission. (2020). On the European Action Plan for Democracy. COM/2020/790 final.
5. European Parliament. (2022). Motion For A European Parliament Resolution on foreign interference in all democratic processes in the European Union, including disinformation (2020/2268(INI)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0022_EN.html
6. Casey M. (2020). Beware, Lobbyists: The Future of FARA Under a Biden Presidency. justsecurity. URL: <https://www.justsecurity.org/69341/beware-lobbyists-the-future-of-fara-under-a-biden-presidency/>
7. Korkea-Aho E. (2023). The End of an Era for Foreign Lobbying? The Emergence of Foreign Transparency Laws in Washington, Canberra and Brussels. JCMS: Journal of Common Market Studies. 2023.04.2 Vol. 61.DOI:10.1111/jcms.1339
8. Wheaton S. (2022). EU moves toward Russian lobbyist ban. Politico. 2022. 21 June. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-russia-lobbyist-ban/>

Accounting of national security interests in EU standards regarding the regulation of lobbying

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Science, Professor,
Head of the Department of Political
Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

It is substantiated that in the modern conditions of the development of democratic institutions and processes, the topic of lobbying regulation becomes especially relevant precisely because this above, which is understood as the activity of influencing legislative and political activity, is an important method of action for both internal and external political actors, public register, foreign intervention.

The purpose of the article is to define lobbying as a means of representing and protecting the interests of various groups of society, taking into account national security and ensuring stability in society. Task: analyze the securitization of political systems and note the need to limit foreign lobbying in areas critical to national security; to show a direct connection between potential risks in society and various manifestations of foreign lobbying.

It is noted that the securitization of foreign lobbying prompted the adoption of laws on the transparency of foreign influence, since the regulation of lobbying must balance between ensuring transparency and taking into account the interests of national security. The main focus is on EU countries because the uneven regulation of lobbying in member states creates additional challenges for unifying approaches and ensuring a level playing field for all stakeholders, which is key to the unity of the EU internal market.

It is noted that in this context, the EU acts as an actor that sets standards in the regulation of lobbying for other states.

It is emphasized that the inclusion of foreign lobbying in the security context is particularly problematic for the EU, which has not only committed itself to active and open relations with third countries through various bilateral association agreements, but has also cultivated its identity as a «normative power» and the ability to govern through «The Brussels effect».

Key words: lobbying, society, civil society, authorities, legislative and political activity, political decisions, globalized world, securitization of the political system, transparency, trust, external and internal political actors, democratic processes, public register, foreign intervention.

Панасюк Валентин Анатолійович

Українофобство Москви в добу СРСР та епоху Б. Єльцина

УДК 355.48+316.485.26]:316.776(477+470)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-1.12>

Панасюк Валентин Анатолійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного
університету
Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-4655-0553

В статті аналізуються трансформаційні процеси концепції Москва – Третій Рим в епоху СРСР та правління Б. Єльцина. Доведено, що дана концепція активно використовувалась більшовиками заради імперіалістичних цілей на геополітичному просторі в досягненні ідей пролетарської революції.

Розглядаються практичні кроки в ствердженні концепції Москва – Третій Рим, що була проявом шовінізму і злочинної політики. Це стало наслідком підписання секретного протоколу до пакту про ненапад між СРСР та нацистською Німеччиною відомого під назвою пакт Молотова-Ріббентропа. Дипломатична змова двох агресорів – СРСР і нацистської Німеччини прискорили розв'язання Другої світової війни.

Доведено, що неформальна підтримка концепції Москва – Третій Рим сформувало жорстку тоталітарну централізовану систему унітарного правління, що прямо суперечило Конституції СРСР, що оголошувалась федеративним утворенням. Прагнення Кремля домінувати в ООН та перемогти український національно-визвольний рух сприяло створенню фіктивної незалежності УРСР та інших республік в рамках СРСР. Епоха «відлиги» сприяла процесам десталінізації, реабілітації незаконно репресованих осіб, появою шістдесятників. На жаль пом'якшення існуючого режиму було половинчастим. Основи тоталітарного устрою залишилися без змін.

Період «застой» характеризувався консервацією існуючого режиму. Наростанням політичних, економічних та ідеологічних протиріч і поверненням до політики неосталінізму. «Перебудова» завершила руйнування СРСР. Концепція Москва – Третій Рим, що ставила перед собою ціль знищити цілі народи соціальними експериментами у вигляді колективізації, голодоморів, масових репресій та традиційної насильницької асиміляції аналогічно царському і Тимчасовому уряду Росії довела свою нежиттєздатність.

З'ясовано, що епоха Б. Єльцина стало черговим складним випробуванням для Росії, але відмовитись від традиційної ідеології Москва – Третій Рим пострадянська еліта виявилась нездатною. Наслідком стали військові конфлікти спровоковані її керівництвом всередині країни та ззовні. Нездатність лідера держави виконувати свої повноваження обумовило його відставку з подальшою милітаризацією всього суспільства, що ознаменувало прихід до влади представника силових структур В. Путіна.

Ключові слова: Москва – Третій Рим, СРСР, УРСР, РФ, неосталінізм, епоха Єльцина, тоталітаризм, «відлига», «застій», «перебудова», агресія, військові конфлікти.

Вступ. Спадком царського режиму і Тимчасового уряду Росії став більшовизм. СРСР увібрив у себе риси свого попередника. Шляхом поступової окупації практично відтворив кордони царської Росії. Радянська влада категорично засуджувала царський режим за злочинну політику по відношенню до поневолених народів, але виявилась значно жорсткішою та безкомпромісною по відношенню до незгодних знищивши повністю опозиційність в державі встановивши тоталітарний режим. Головною силою, що надавала більшовикам ідеологічної підтримки була живуча на протязі століть концепція Москва – Третій Рим трансформована в ідеї світової революції пролетаріату в СРСР.

Мета статті – визначити трансформацію концепції Москва – Третій Рим в епоху СРСР і початкового періоду незалежності РФ.

Зазначена тема потребує вирішення таких завдань:

– з'ясувати причини трансформації концепції Москва – Третій Рим та визначити її особливості в СРСР;

– дослідити вплив концепції Москва – Третій Рим на внутрішню та зовнішню політику СРСР;

– проаналізувати наслідки концепції Москва – Третій Рим для СРСР та її спадкоємця РФ на початковому етапі існування.

Методи дослідження. Дослідження концепції Москва – третій Рим передбачає застосування різних методів – ретроспективного, методів аналізу, систематизації, пояснення і узагальнення. Використання цих методів дає змогу досягти заданої мети та виконання зазначених завдань.

В епоху СРСР концепцію Москва – Третій Рим замінили теорією марксизму-ленінізму. Ідея світової пролетарської революції не знайшла свою підтримку в країнах Заходу. В Кремлі вирішили діяти більш прагматично. Від імперських амбіцій ніхто не відмовлявся. Наслідком стали секретний протокол до радянсько-німецького пакту про ненапад між СРСР і нацистською Німеччиною, відомий як пакт Молотова – Ріббентропа. Розв'язання Другої світової війни нацистською Німеччиною в союзі з СРСР. Спільна окупація і знищення польської республіки. Анексія СРСР західноукраїнських земель з подальшим включенням їх до складу УРСР.

Відповідно до таємного протоколу, що додавався до підписаного пакту агресія нацистів про-